

143. *Rhamnus catharticus* L. — Szakłak pospolity

Gatunek eurosyberyjski. Swoim zasięgiem obejmuje niemal całą Europę, z wyjątkiem środkowej i północnej Skandynawii. Północna granica zasięgu dociera w Szwecji do około 61°45' szer. geogr. półn., a następnie przechodzi przez europejską część Związku Radzieckiego na wysokości jeziora Ładoga, skąd kieruje się poprzez rejon Górnej Wołgi i Kamy do Zachodniej Syberii po rzekę Ob w jej górnym biegu. Na południu w obrębie zasięgu znajduje się północno-zachodnia Afryka (Algieria i Maroko), Sycylia, Półwysep Apeniński i Bałkański, a także Krym i Kaukaz. W południowo-zachodniej Azji *Rh. catharticus* występuje w północnej Anatolii i w północnym Iranie.

Najwyżej położone stanowiska znane są w Iranie w górach Elbursu — 2300 m n.p.m. (Browicz, Zieliński w Rechinger „Flora Iranica” *Rhamnaceae*, manuscr.) oraz w Maroko w górach Atlasu — 2000 m (Emberger, Maire, 1941, Catalogue des Plantes du Maroc, 4). W Europie stanowiska takie położone są znacznie niżej: Szwajcaria, Engadin do 1600 m, Alpy Bawarskie do 1312 m (Hegi, 1925, Illustr. Flora v. Mitteleur., 5, 1), Spisz, południowo-zachodni stok Palenicy Lendackiej do 1115 m (Radwańska-Paryska, 1975, Studia Ośrodka Dokum. Fizjogr., 4), Rumunia, Góry Biharskie do 986 m (Fekete, Blattný, 1914, Die Verbr. der Forstl. wicht. Bäume u. Sträucher im Ungarische Staate), Słowacja, Tatry-Babki do 973 m (Pawłowski, 1956, Flora Tatr, 1).

Ogólną mapę zasięgu *Rh. catharticus* opracował V. I. Grubov (1949, Fl. et System. Plantae Vasculares, 8), a dla Kaukazu A. A. Grossheim (1962, Flora Kavkaza, 6), dla Półwyspu Skandynawskiego E. Hultén (1971, Atlas över växternas utbredning i Norden) i dla Wysp Brytyjskich F. H. Perring, S. M. Walters (1962, Atlas of the British Flora).

Szakłak pospolity rośnie przeważnie na stanowiskach odsłoniętych i nasłonecznionych, na glebie umiarkowanie suchej, zasobnej w wapń, a bardzo rzadko lekko zakwaszonej. Najczęściej występuje w zaroślach, na stokach dolin rzecznych, na kamienistych skłonach wzgórz, w suchych i widnych lasach, zwłaszcza liściastych, rzadziej na łąkach czy też w zaroślach stepowych, a tylko wyjątkowo na torfowiskach. W Europie środkowej uważany jest za gatunek charakterystyczny dla klasy *Quercus-Fagetea*, dla zarośli z udziałem *Prunus spinosa*, *Cornus sanguinea* i *Crataegus monogyna*.

W Polsce *Rh. catharticus* rozproszony jest w całym kraju, zwłaszcza na niżu; w górach spotyka się go tylko w niższych położeniach. Najwyżej położone stanowiska podawane są z Beskidu Wyspowego do 660 m (Towpasz, 1974, Monogr. Bot., 46), z Gorców, Krośnica do 635 m (Kornaś, 1957, Monogr. Bot., 5), z Pasma Policy, Zawoja do 600 m (Stuchlikowa, Stuchlik, 1962, Fragm. Flor. et Geobot., 8, 3), z Beskidu Sądeckiego tylko poniżej 500 m (Pawłowski, 1925 Geobot. Stosunki Sądeczynny) i z Bieszczadów Zachodnich, Duszatyn do 470 m (Jasiewicz, 1965, Monogr. Bot., 20).

Szakłak pospolity jest u nas gatunkiem charakterystycznym dla zarośli, które rozwijają się na pobrzeżach lasów i na stromych zboczach lub na miedzach. Zaliczane są one w Polsce do zespołów rzędu *Prunetalia*. *Rh. catharticus* pojawia się tutaj razem z *Berberis vulgaris*, *Prunus spinosa*, *Ligustrum vulgare*, *Crataegus monogyna*, *C. curvisepala*, *Ulmus campestris* var. *suberosa* oraz z wieloma gatunkami róż i jeżyn (Medwecka-Kornaś, 1972, w Szata Roślinna Polski, 2). Ponadto wchodzi on w skład ciepłych zarośli *Peucedano cervariae-Coryletum* lub podszytu świetlistej dąbrowy *Potentillo albae-Quercetum*. Podawany

był także z Bielinka nad Odrą z zarośli z dębem omszonym *Lithospermo-Quercetum subboreale* (Medwecka-Kornaś, l. c.). Niekiedy znajdowano go na terenach zabagnionych czy zatorfionych jak np. torfowisko Całowanie koło Warszawy, bagno Ciechowąż i Olszowickie w Puszczy Kampinoskiej.

Mapa rozmieszczenia tego gatunku w Polsce nie była opracowana. Znane są mapy punktowe dla kilku regionów, np. dla Beskidu Wyspowego (Towpasz, l. c.) i dla rezerwatu w Belinku nad Odrą (Celiński, Filipek, 1959, Przyroda Polski Zachodniej, 3, 1-2).

This is an Euro-Siberian species. Its range covers the whole of Europe except for central and northern Scandinavia. The northern limit of the range reaches in Sweden about 61°45' latitude North and then passes through the European part of the USSR at the latitude of Lake Ladoga whence it passes through the region of Upper Volga and Kama to western Siberia all the way to the upper part of river Ob. In the south the range includes northwestern Africa (Algeria Morocco), Sicily, the Appenine Peninsula and the Balkans, also the Crimea and the Caucasus. In southwestern Asia *Rh. catharticus* occurs in northern Anatolia and in northern Iran.

The most elevated stands are known from Iran from the Elburs Mts. at about 2300 m (Browicz, Zieliński in Reehinger „Flora Iranica”, *Rhamnaceae*, manuscr.) and in Morocco in the Atlas Mts. at 2000 m (Emberger, Maire, 1941, Catalogue des Plantes du Maroc, 4). In Europe such stands are located at much lower elevations. In Switzerland, Engadin up to 1600 m, in the Bavarian Alps to 1312 m (Hegi, 1925, Illustr. Flora v. Mitteleur., 5, 1), in Spisz, on the southwestern slope of Palenica Lendacka up to 1115 m (Radwańska-Paryska, 1975, Studia Ośrodka Dokum. Fizjogr., 4), in the Romanian Bihar Mts. up to 986 m (Fekete, Blattný, 1914, Die Verbr. der Forstl. wicht. Bäume u. Sträucher im Ungarische Staate), in the Slovakian Tatra — Babki up to 973 m (Pawłowski, 1956, Flora Tatr, 1).

A general range map for *Rh. catharticus* has been prepared by V. I. Grubow (1949, Fl. et System. Plantae Vasculares, 8), and for the Caucasus by A. A. Grossheim (1962, Flora Kavkaza, 6), for the Scandinavian Peninsula by E. Hultén (1971, Atlas över växternas utbredning i Norden) and for the British Isles by F. H. Perring, S. M. Walters (1962, Atlas of the British Flora).

The common buckthorn grows usually in exposed and insolated localities on a relatively dry soil rich in calcium, and occasionally on slightly acid soil. Most commonly it occurs in thickets, on the banks of river valleys, on stony mountain slopes, in dry and sparse forests, particularly deciduous ones, more rarely in meadows or steppe thickets and only exceptionally on peats. In Central Europe it is considered to be a species characteristic for the class *Querc-Fagetea*, thickets with the participation of *Prunus spinosa*, *Cornus sanguinea* and *Crataegus monogyna*.

In Poland *Rh. catharticus* is scattered throughout the country, particularly in the lowlands. In the mountains it can be found only in lower elevations. The most elevated stands have been reported from the Beskid Wyspowy at 660 m (Towpasz, 1964, Monogr. Bot., 46), from Gorce, Krośnica Mt. up to 635 m (Kornaś, 1957, Monogr. Bot., 5), from the Polica Range, Zawoja Mt. up to 600 m (Stuchlikowa, Stuchlik, 1962, Fragm. Flor. et Geobot., 8, 3), from the Beskid Sądecki below 500 m (Pawłowski, 1925, Geobot. Stosunki Sądeczyzny), and from the western Bieszczady, Duszatyn up to 470 m (Jasiewicz, 1965, Monogr. Bot., 20).

The common buckthorn is a characteristic species for thickets that develop on forest edges and on steep slopes or hedgerows. They are considered in Poland to belong to associations of the order *Prunetalia*. *Rh. catharticus* occurs here together with *Berberis vulgaris*, *Prunus spinosa*, *Ligustrum vulgare*, *Crataegus monogyna*, *C. curvisepala*, *Ulmus campestris* var. *suberosa* and with many species of roses and blackberries (Medwecka-Kornaś, 1972, in Szata Roślinna Polski, 2). It grows also in the warm thickets *Peucedano cervariae-Coryletum* or in the understory of sparse oakwoods *Potentillo albae-Quercetum*. It has been also reported from Bielinek on the Oder from thickets with the hairy oak, *Lithospermo-Quercetum subboreale* (Medwecka-Kornaś, l. c.). Sometimes it was found on boggy sites or peaty ones such as the fen in Całowanie near Warsaw, the bog in Ciechowąż and in Olszowa in the Kampinos Forest.

A map of distribution of this species in Poland has not been published before. Point maps are known only for several limited regions, eg: for the Beskid Wysoki (Towpasz, l. c.), and for the Bielinek reserve on the Oder (Celiński, Filipek, 1959, Przyroda Polski Zachodniej, 3, 1 - 2).

Евро-сибирский вид. Своим ареалом охватывает почти всю Европу, за исключением Центральной и Северной Скандинавии. Северная граница ареала доходит в Швеции до 61°45' с.ш., затем входит в Европейскую часть Советского Союза на широте Ладожского озера и далее через район Верхней Волги и Камы идет в Западную Сибирь до Оби в ее верхнем течении. На юге в границы ареала включается северо-западная Африка (Алжир и Марокко), Сицилия, Апеннинский и Балканский полуострова, а также Крым и Кавказ. В юго-западной Азии вид встречается в северной Анатолии и в северном Иране.

Самые высокие местонахождения обнаружены в Иране, на горах Эльбурса — 2300 м над ур. м. (Browicz, Zieliński in Rechinger, „Flora Iranica”, *Rhamnaceae*, manuscr.) и в Марокко, в горах Атласа — 2000 м (Emberger, Maire, 1941, Catalogue des Plantes du Maroc, 4). В Европе жестер слабительный не поднимается так высоко. В Швейцарии (Энгадин) — до 1600 м., в Баварских Альпах — до 1312 м (Hegi, 1925, Illustr. Flora von Mitteleur., 5, 1), в Спише, на югозападном склоне Паленицы Лендацкой — до 1115 м (Radwańska-Paryska, 1975, Studia Ośrodku Dokum. Fizjogr., 4), в Румынии, на Бихарских горах — до 986 м (Fekete, Blattný, 1914, Die Verbr. der Forst. wicht. Bäume u. Sträucher im Ungarische Staate), в Словакии (Татры-Бабки) — до 973 м (Pawłowski, 1956, Flora Tatr, 1).

Имеется карта общего распространения вида (Грубов, 1949, ФЛ. и сист. высших растений, 8) а также карты для Кавказа (Гроссгейм, 1962, Флора Кавказа 6), для Скандинавского полуострова (Hultén, 1971, Atlas över växternas utbredning i Norden), для Британских островов (Perring, Walters, 1962, Atlas of the British Flora).

Растет преимущественно на открытых солнечных местообитаниях, на умеренно сухой почве, богатой известью и очень редко слегка подкисленной. Чаще всего представлен зарослями на склонах речных долин, на каменистых склонах холмов, в сухих и светлых лесах, главным образом лиственных, реже на лугах или в степных кустарниках, и только в виде исключения на торфяниках. В Средней Европе считается характерным видом для класса *Querc-Fagetea*, для зарослей с участием *Prunus spinosa*, *Cornus sanguinea*, *Crataegus monogyna*.

В Польше жестер слабительный распространен на территории всей страны, особенно в низинных районах; в горах встречается только на более низких ярусах. Самые высокие местонахождения в Островном Бескиде — до 660 м (Towpasz, 1974, Monogr. Bot., 46), на Горцах, Кросьница — 635 м (Kornaś, 1957, Monogr. Bot., 5) на хребте Полицы, у Завоя — 600 м (Stuchlikowa, Stuchlik, 1962, Fragm. Flor. et Geobot. 8, 3), на Сондецком Бескиде — только ниже 500 м (Pawłowski, 1925, Geobot. Stosunki Sądeczyny) и на Западных Бещадах, на Душатыне — до 470 м (Jasiewicz, 1965, Monogr. Bot., 20).

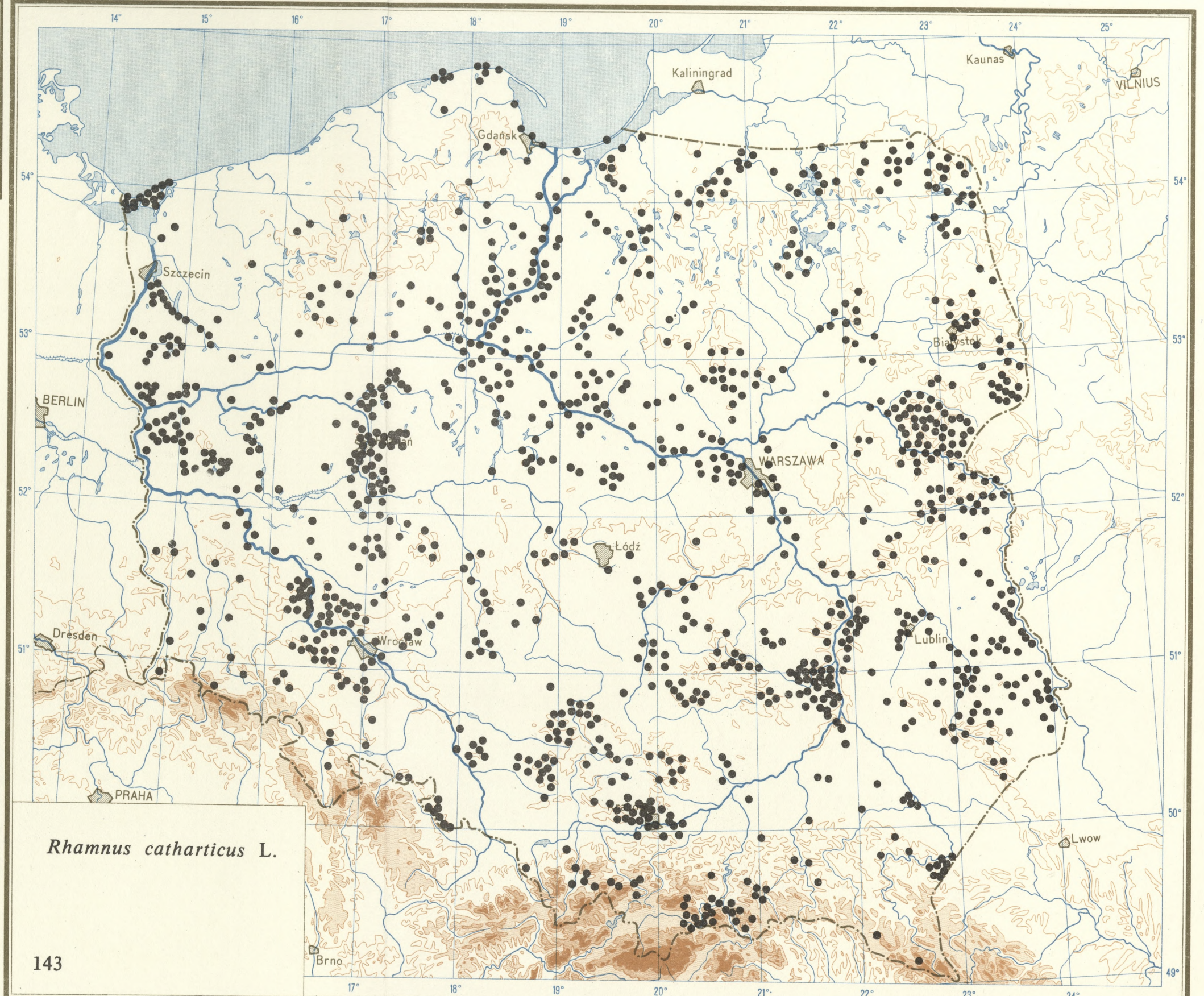
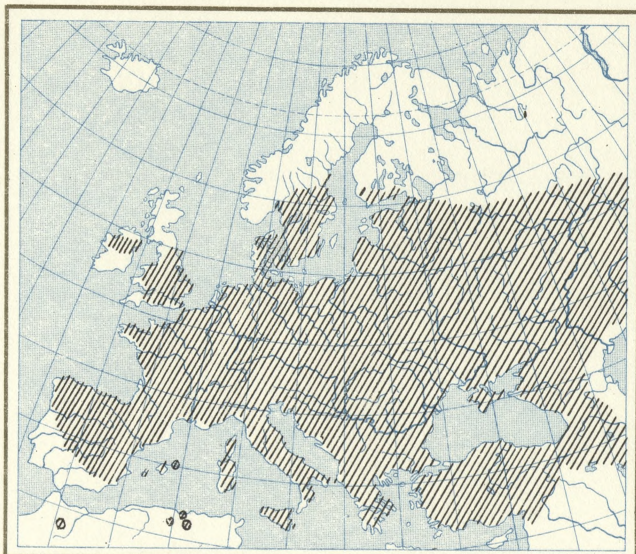
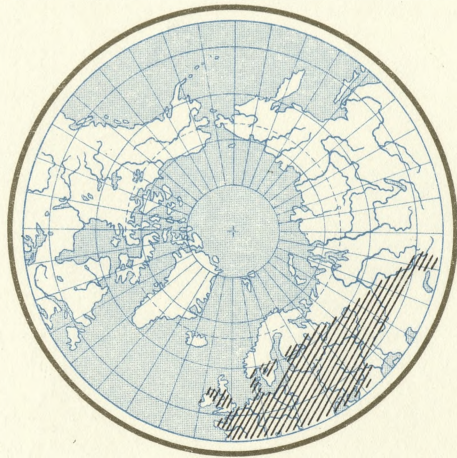
У нас этот вид характерен для зарослей, развивающихся на опушках лесов, на крутых склонах, на межах. В Польше их относят к ассоциациям порядка *Prunetalia*. *Rh. catharticus* растет здесь вместе с *Berberis vulgaris*, *Prunus spinosa*, *Ligustrum vulgare*, *Crataegus monogyna*, *C. curvisepala*, *Ulmus campestris* var. *suberosa* и с многими видами роз и ежевик (Medwecka-Kornaś, 1972, Szata Roślinna Polski, 2). Кроме того, он входит в состав теплолюбивых зарослей *Peucedano cervariae*—*Coryletum* или в подлесок осветленной дубравы *Potentillo albae-Quercetum*. В Белинке над Одрой вид отмечен в заросли с дубом пушистым *Lithospermo-Quercetum subboreale* (Medwecka-Kornaś, l. c.). Иногда его находят на заболоченных или заторфованных территориях, как например, на торфянике Цаловане около Варшавы, на болотах Цеховонж и Ольшовицке в Кампиновской Пуще.

Карта размещения этого вида в Польше на была обработана. Известны точечные карты для нескольких районов, для Островного Бескида (Towpasz, l. c.) и для резервата в Белинке над Одрой (Celiński, Filipek, 1959, Przyroda Polski Zachodniej, 3, 1 - 2).

Rhamnus catharticus L.

143

Rhamnus cathartica L.

143

